

ДЖАМИ-И ШЕРИФ-И АТИК (СТАРАТА ДЖАМИЯ) В ХАСКОВО

Румен Иванов

Анотация: Джамията е една от най-старите на територията на съвременна България. Над входа на молитвения салон се намира строителният надпис от 1395 г. Сградата е еднопространствена със скатен покрив с керемиди. Извършените наблюдения показват, че има три строителни периода. Вероятно е построена от Саруджа паша и сина му Умур бей.

Ключови думи: ранноосманска архитектура, джамия, Хасково, Саруджа паша, Умур бей.

Ески джамия (Старата джамия), известна и като Джумая джамия (Петъчната джамия) и Джами-и Шериф-и Атик (Стара свещена джамия), се намира в центъра на град Хасково, на ул. „Сан Стефано“ № 12. Тя е една от най-старите джамии не само в България, но и на целия Балкански полуостров. В почти всички изследвания, които засягат проблемите на ранноосманската култова архитектура, се споменава за нея, но за съжаление информацията е много лаконична. Първият, който разглежда архитектурните ѝ особености, е Ибрахим Татарлъ, но той обръща по-голямо внимание на строителния надпис над входа.¹ Кратка информация за джамията да-

ват в своите изследвания и Е. Айверди,² М. Стайнова,³ М. Юзер,⁴ М. Харбова⁵ и други.

Джамията е била разположена на чаршията на османския град, ситуирана на пътя, който водил към Пловдив (близо до реката и моста). Сградата е изградена от ломен камък на хоросанова спойка. Харимът (молитвеният салон) е с правоъгълна форма. Салонът е издължен в оста север – юг с обща дължина 10,60 м, ширина 8 м и височина 5 м. Покривът е скатен и покрит с керемиди. Единстве-

² E. AYVERDI, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi, Sultan Murad devirleri*, Istanbul 1972, 297.

³ М. СТАЙНОВА, Османска култова архитектура (XV – XVIII), *Studia Balcanica*, 18 (1985), 236.

⁴ М. ÖZER, *Bulgaristan – Haskovo (Hasköy)’deki Türk Devri Eserleri*. – In: *Usluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-bulgar İlişkileri Sempozyumu*, Eskişehir 2005, 357.

⁵ М. ХАРБОВА, *Три храма, три религии. Една земя, наричана българска*, София 1999, 75.

¹ И. ТАТАРЛЪ, Турски култови сгради и надписи в България, *Годишник на Софийския университет. Факултет по Западни филологии*, LX (1966), 586; И. ТАТАРЛЪ, *Турски култови сгради и надписи в България*, София 2003, 22 – 24.

ният вход е разположен на северната фасадна стена. При преминаването от двора към входа е разположен коридор с по-ниска кота. Пред северната фасада и входа са построени помещения с различни функции.

Еднопространствени джамии със скатен покрив са известни от всички провинции на Османската империя.⁶

Минарето се намира на северозападния ъгъл на джамията. Изградено е от тухли на хоросанова спойка. Каидето,⁷ върху което е ситуирано минарето, е с квадратна форма. Пабучът⁸ е оформен чрез т.нар. „турски триъгълници“. Характерна за периода е малко издължената им форма, което показва, че минарето е синхронно със сградата. Говдето⁹ на минарето е с цилиндрична форма, започващо и завършващо с релефен пръстен. Шерефето¹⁰ е с кръгла форма и стъпва върху шест реда „вълчи зъби“.

Молитвеният салон се осветлява от шест прозореца, които са разположени на две нива, по два на три от стените на сградата. Долните са с правоъгълна форма и са по-големи в сравнение с горните, които са от типа „мазгални“ прозорци. Всички прозорци от долното ниво и един, който е ситуиран на югоизточния ъгъл, са затворени от външната страна с тухлен градеж. На северната стена, която вероятно е преустройвана по-късно, прозорци липсват.

⁶ S. SEÇKİN, *The State of Ottoman Architecture in Macedonia and Latest Research*, *Zeitschrift für die Welt der Türken/ Journal of World of Turks* 9 (3) (2017), 145 – 160; S. SEÇKİN, *Ottoman Architecture in Bitola/Macedonia*. – In: *Turkey, Looking Behind and Before*, Ed. William Taylor, London 2016, 112 – 125; S. SEÇKİN, *Decorative Features in the Ottoman Structure in Georgia Adjara*. – In: *Methodological Approaches to Social Sciences*, Ed. Richard Davis, London 2016, 45 – 57.

⁷ Основата на минарето.

⁸ Частта, която свързва тялото с основата на минарето.

⁹ Тялото на минарето.

¹⁰ Балконът.

Таванът е равен, изграден от дъски. По средата се намира розета, разположена в пано, която също е изработена от дърво.¹¹ Към молитвения салон е приобщен и балконът за жените (кадънлар макфили) и също, както таванът, е дървен. Макфилът е разположен над вратата, която води към молитвения салон. Изнесен е в пространството на салона чрез дървени конзоли и до него се стига по дървени стълби, които са разположени в единия ъгъл.

Срещу входа, на късата стена на молитвения салон, е разположен михрабът.¹² В югозападния ъгъл на джамията се намира дървен минбер.¹³

Строителният надпис се намира над вратата, водеща към молитвения салон. Изписан е върху плоча, с размери 30x50 см. Състои се от четири реда с релефни букви, близки до несих. Текстът е на арабски език. За пръв път е преведен от Ф. Бабингер,¹⁴ а по-късно и от И. Татарлъ.¹⁵

Транскрипция на надписа на латиница:

[1] Nasrun min allahi ve feth

[2] Kad buniya hadhā al-makām fi al-yewmi

[3] Al-akhiri lisanati seb'a wa tis'ina wa seba māiyyatin

[4] Al mullku lillahi sanat 797

Превод:

[1] С помощта на Господ и [скорошна] победа.

¹¹ И. ТАТАРЛЪ, *Турски култови сгради*, 22 – 23; М, ХАРБОВА, *Три храма три религии*, 75; Б. ПЕТРУНОВА, *Ранни паметници на османската култова архитектура в българските земи*, София 2005, 66.

¹² Ниша в стената, която е ориентирана в посока югоизток към свещения за мюсюлманите град Мека и показва накъде трябва да бъдат насочени миряните при молитва.

¹³ Катедра, която се намира до михраба, откъдето свещеникът чете проповеди. Минберът е аналогичен на амвона в християнските храмове.

¹⁴ Д. ЦОНЧЕВ, *Археологически вести, Годишник на Народния музей – Пловдив*, 2 (1948), 186.

¹⁵ И. ТАТАРЛЪ, *Турски култови сгради*, 23 – 24.

[2] Построено беше вече това свещено място

[3] В последния ден на седемстотин деветдесет и седма година [петнадесети октомври хиляда триста деветдесет и пета година]

[4] В обладаване на Бога[.] Година 797 [1395 г.]

Джамията е била многократно ремонтирана и преустройвана. След многото нередпланирани намеси през втората половина на XX в. в интериора, джамията е изгубила автентичния си вид. Според наблюденията на архитектурната схема могат да се направят някои заключения за строителната история на сградата.

Първи строителен период. Сигурно датиран е с надписа над входа, според който джамията е довършена на 15 октомври 1395 година. При първоначалния си вид тя е имала правоъгълна форма, с вход от север (**Обр. 1**). Входът е с правоъгълна форма, оформен от добре обработени каменни блокове. Над него е бил поставен строителният надпис, който в ново време (втората половина на XX в.) е многократно боядисван. Пред вратата е имало сон джамаат йери (предверие), което по-късно е преустроено и не може да се възстанови архитектурната му схема. Минарето е запазено в автентичния си вид, което се вижда от архитектурните особености, които са характерни за периода – ниска цилиндрична форма, тромав силует, нисък пабуч и „турски триъгълници“. Възможно е обаче минарето да е преустройвано нагоре след шерефето – в елементите петек, кюлях и алем.¹⁶ През този период джамията се осветявала от два реда прозорци.

Втори строителен период. Не се променя първоначалната архитектурна схема на джамията, но са направени някои допълнения. Прозорците на северната стена са за-

творени, а тези, които са останали на другите три стени, са зазидани с тухли от външната страна, но от вътрешната страна са запазени. Основните промени са на северната фасадна стена, където е входът към харима. Предверието (сон джамаат йери) е претърпяло сериозни преустройства, което затруднява да се придобие представа как е било оформено в първия строителен период. Сон джамаат йери е било основно преустроено в две странични помещения от двете страни на входа, които са били на два етажа. На северната фасадна стена са били отворени врати към харима, от които през страничните помещения се влизало в кадънлар махфили, който е бил изграден през втория строителен период в харима на джамията (**Обр. 2**). Основно е бил ремонтиран и вътрешният интериор на харима, като са направени кадънлар махфили и дървен минбер. Бил е обновен и дървеният таван, който е запазен и до сега.

Относно датировката на втория строителен период има писмени извори, които дават точна дата на ремонтните дейности. Според регистрацията в един дефтер джамията е била в руини и била ремонтирана през 1713 г., като средствата за ремонта са придобити от продажбата на хамама (банята) на Саруджа паша в Хасково.¹⁷

Трети строителен период. През този период, който условно може да бъде обособен в XIX – XX в., по джамията са извършени ремонтни и строителни дейности, които основно засягат вътрешния интериор и северната фасада. Построени са санитарни помещения и оградна стена (**Обр. 3, 4**).

Информация за ктитора на джамията липсва в строителния надпис. Османският пътешественик Евлия Челеби, преминал през града в средата на XVII в., споменава две джамии, но не дава информация за анализиранията

¹⁶ Това са елементите на минарето над балкона – тялото над балкона, покривът и полумесецът.

¹⁷ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (V.G.M.A.) 625, страница 79, ред 77.

в статията. В специализираната литература е изказано мнение, че тя е построена от Саруджа паша или от сина му Умур бей.¹⁸ Във вакъфието на Умур бей се споменава за една джамия, построена от него в Хасково. В тахрир дефтер от 1466 г. в Хасково се споменава за Месджид джамия от вакъфа на Саруджа паша и Умур бей, и за възникналия спор за вакъфски имот. Както се вижда от строителния надпис на джамията, при построяването си тя вероятно е била със статут на месджид. В надписа не се споменава терминът „джамия“, както е при повечето, а е използвана лексемата „El takam“. Споменатият термин има различни значения, но при надписа на джамията, построена от Бали Катиб ел Емин Осман в Никопол, се вижда, че месджидът се превръща в джамия, т.е. в случая „El takam“ е използван за отбелязване на религиозна сграда със статут на месджид.¹⁹ Думата „takam“ е използвана и в строителния надпис на джамията на Саруджа паша в Одрин.²⁰ Вероятно джамията е била известна с това име и по-късно става известна с името Ески джамия.

Първото споменаване с това име е в един вакъфски регистър от 1814 г.²¹ Едно от сериозните доказателства, че джамията е построена от Саруджа паша и Умур бей, е това, че тя се ремонтира със средства, придобити от продажбата на хамама от вакъфа им през 1713 г.²²

Саруджа паша е бил един от участниците в превземането на Балканите и най-вече на Тракия. Заемал е редица административни длъжности в османския държавен апарат при управлението на султан Мурад Хюдавенди-

гияр (1352 – 1389) и султан Баязид Йълдъръм (1389 – 1402): бейлербей на Анадола, везир и пръв санджак-бей на санджака Чирмен, като по-късно постът се заема от сина му Умур бей. Същите са основали вакъфи и построили сгради със собствени средства в Чирмен, Йениджей-и Загра (Нова Загора), Къзанлък (Казанлък), Пловдив и Хаскьой (Хасково).

¹⁸ И. ТАТАРЛЪ, *Турски култови сгради*, 23 – 24.

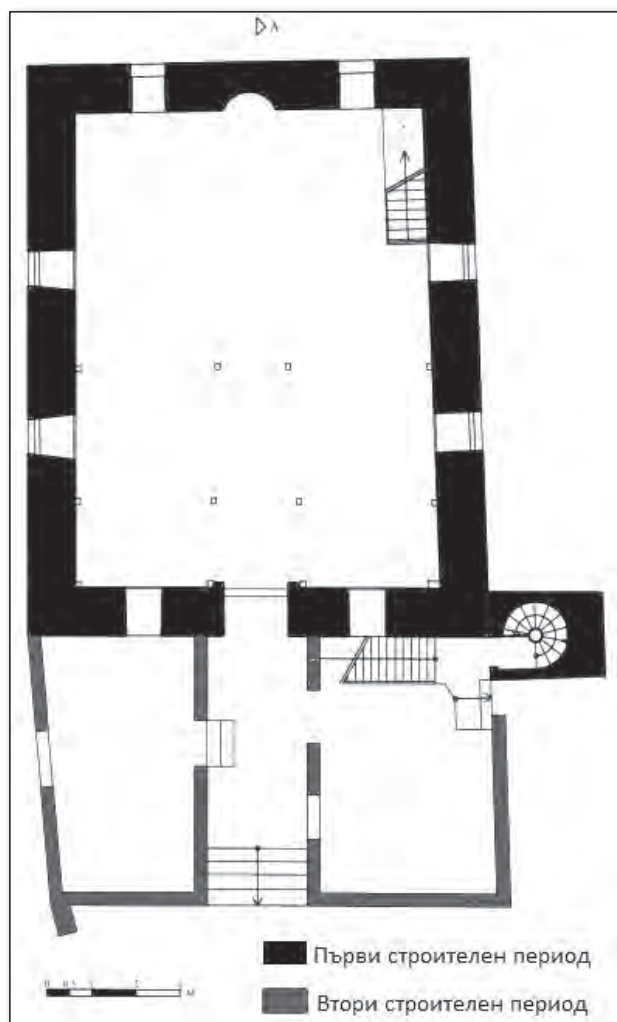
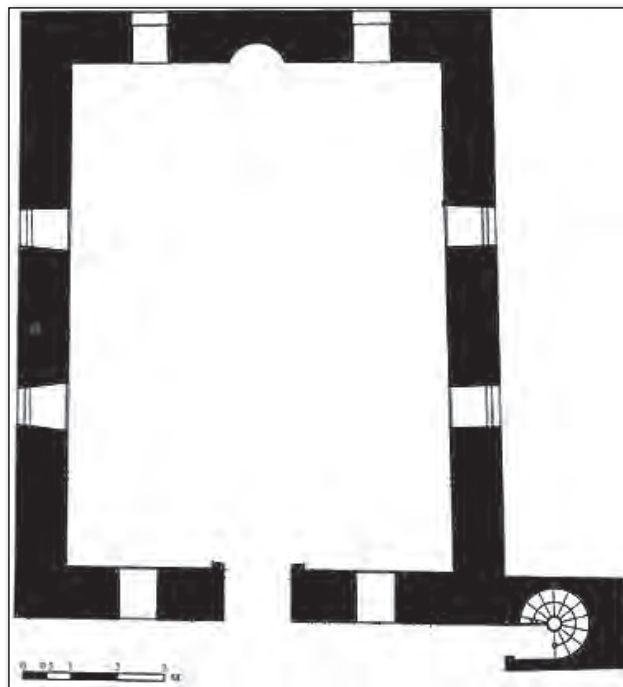
¹⁹ Пак там, 584.

²⁰ S. ВАУКАЛ, *Edirne'deki Tek Kubbeli Camiler*, Ankara 2001, 54.

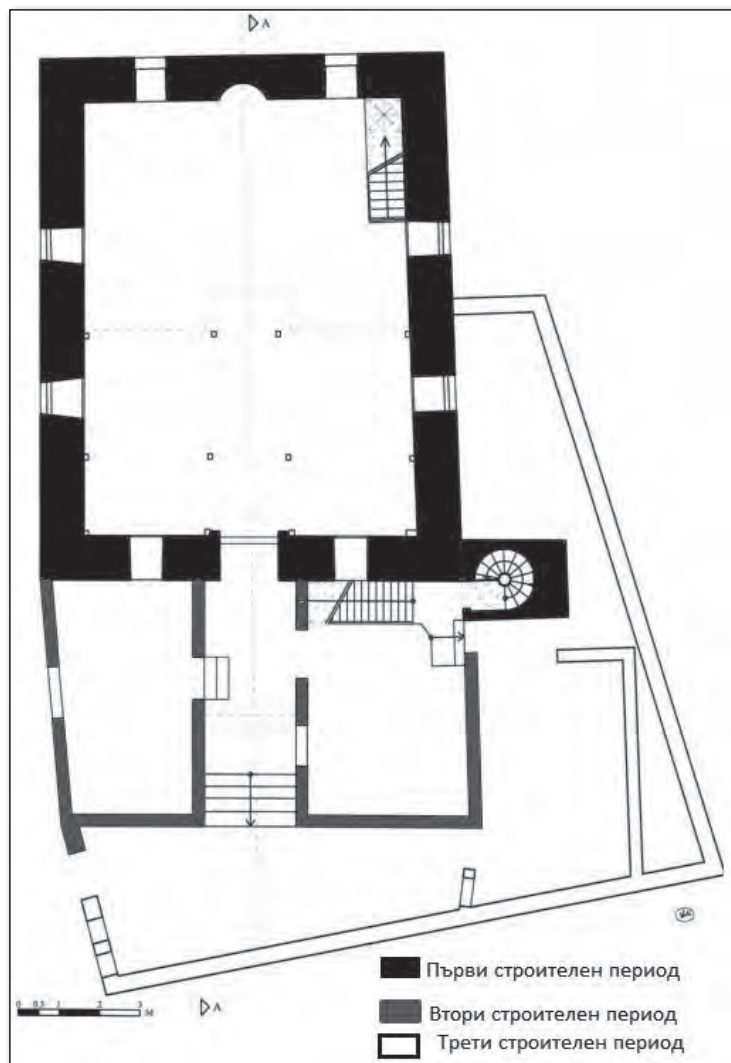
²¹ V.G.M.A. дефтер № 630/2, страница 1134, ред 695.

²² V.G.M.A. 625, страница 79, ред 77; E. AYVERDI, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi, Sultan Murad devirleri*, Istanbul 1972, 297.

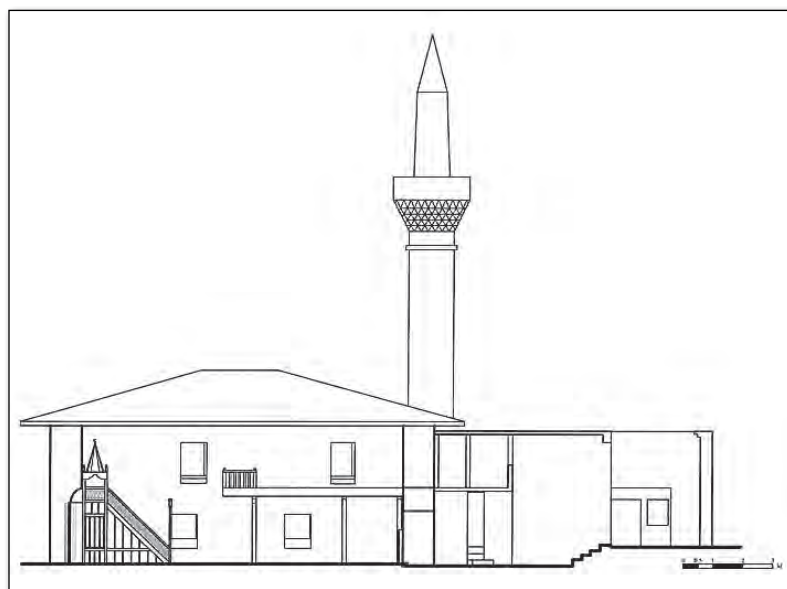
Обр. 1. План на първи строителен период (1395 г.; по автора)

Обр. 2. План на първи и втори строителен период (началото на XVIII в.; по Б. Гюрай и автора)

Обр. 3. План на сегашното състояние на джамията (по Б. Гюрай и автора)

Обр. 4. Вертикален разрез на джамията с всички строителни периоди (по Б. Гюрай)

JAMI-AND SHERIF-I ATIK (THE OLD MOSQUE) IN HASKOVO

Rumen Ivanov

Abstract: *The mosque is one of the oldest on the territory of modern Bulgaria. Above the entrance of the prayer hall is the construction inscription from 1395. The building is one-dimensional with a sloping roof with tiles. Observations show that there are three construction periods. Perhaps it was built by Sarrudja Pasha and his son Ummur Bey.*

Key words: *Early Ottoman Architecture, Ottoman mosque, Haskovo, Sarudja Pahsa, Ummur bey.*